

1901 Tarihli Bir Derleme Çalışması: Anadolu’da Kullanılan Sözlerin Birazı

Himmet Büke¹

Öz

Anadolu üzerine ilk folklorik ve diyalektik çalışmalar Avrupalı araştırmacılar tarafından başlatılmış; Maksimov, Kunos, Giese, Kowalski, Räsänen gibi Batılı bilim insanları bu konuda çalışmalar yapmışlardır. Yerli araştırmacıların çalışmalarını Osmanlının son dönemlerine tarihlendirmek mümkünken Cumhuriyet sonrası dönemde bu çalışmaların hız kazandığı söylenebilir. “Anadolu’da Kullanılan Sözlerin Birazı” adlı çalışma da Osmanlının son döneminde yapılmış ilgi çekici çalışmalardan biridir. Çalışmanın sahibi Hafız Hasan Hulusi 108 adet sözcüğü bölgenin gramatikal özelliklerini de vererek kayda geçmiştir. Eserin müellifi hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, eserden elde edilen söz varlığı ve dil verilerine göre çalışmanın Denizli yöresinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Hafız Hasan Hulusi Türk diline gönül vermiş, Türk dilini savunan bilinçli bir entelektüeldir. Dinî ve ilmi bilimlere hâkim olduğu, Batı dillerinden Rusça, Fransızca ve Almancayı bildiği görülür. Erken dönem diyalektoloji çalışmaları arasında ilk sırayı alacak olan bu eser müellifin “üstâd-ı faziletmendimiz” dediği bir sözlükçünün talebi doğrultusunda el yazısıyla kaleme alınmıştır. Sözcükleri alfabetik sıraya göre bir deftere kaydeden Hafız Hasan Hulusi çalışmasının bir bölümünü yörenin fiil çekimlerine ayırmıştır. Çalışma şimdilik erken dönem derleme çalışmalarında küçük bir bölgenin gramer özelliklerini de barındırması yönüyle ilktir.

Anahtar kelimeler: Hafız Hasan Hulusi, derleme, halkbilimi, diyalektoloji, Anadolu.

Abstract

Initial folkloric and dialectic studies related to Anatolia were started by European scientists such as Maximov, Kunos, Giese, Kowalski and Räsänen. It is possible to date the studies by local researchers back to the final years of the Ottoman Empire and say that these studies gained momentum after the Republic. The work entitled “Some of Sayings in Anatolia” is one of the two interesting works written during the final years of the Ottoman Empire. Hafız Hasan Hulusi, the owner of the aforementioned work, recorded 108 words with grammatical characteristics of the area. We have no information on the author of the work. However, the vocabulary and language data acquired from the work show that the work had been conducted in Çal area of Denizli. Hafız Hasan Hulusi was a conscious

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, himmetbuke@mehmetakif.edu.tr

How to cite this article: Büke, H. (2025). 1901 Tarihli Bir Derleme Çalışması: Anadolu’da Kullanılan Sözlerin Birazı. In: *Journal of Interdisciplinary Cultural Studies* 2:1, 152-179.

Submitted: 24.01.2025

Accepted: 26.02.2025

intellectual who set his heart on Turkish language and defended it. He apparently mastered religion and science and spoke Western languages such as Russian, French and German. The aforementioned work to rank first among the early dialectology studies was written by handwriting upon the request of a lexicographer whom the author referred to as “our merit holder master”. Recording the words in a notebook in an alphabetical order, Hafız Hasan Hulusi spared a part of his work to conjugations of the area. The work remains a first among early period compilation studies for now as it also includes grammar characteristics of a small area.

Keywords: Hafız Hasan Hulusi, compilation, folklore, dialectology, Anatolia

Extended Abstract

A Compilation Work Dated 1901: Some Of The Words Used In Anatolia

The text that is the subject of the study is a manuscript written in the Ottoman Turkish alphabet, registered with the NEKTY00941 fixture number in the Turkish Manuscripts Department of the Istanbul University Rare Books Library. The work was written in 1901 by Hafız Hasan Hulusi. There is no information about the author in the literature. However, it is understood from the short text dedicated to someone in the introduction of the work that the author is an educated person who is devoted to the Turkish language. The mekteb-i fûnûn-ı harbiyye-i şâhâne, which is on the cover of the work prepared by Hafız Hasan Hulusi, is a military school opened in 1846 during the reign of Sultan Abdülmecid. At the end of Hasan Hulusi’s information on the conjugation of verbs in the region, under a short note, his signature, date, and ‘pangaltı’ are written. In Istanbul/Pangaltı, there is one of the places that this military school used as a service building for a period. Therefore, it is certain that the author was a person of military origin, and the fact that the place of writing of the manuscript is Istanbul suggests that he served in this region for a period and collected this compilation material.

Hafız Hasan Hulusi recorded 108 words he collected from a region in Anatolia in his work. He also gave the meanings of the words and their use in some explanations. Some of the words in the work are given only their meanings, while others are given detailed explanations with their meanings, contextual uses in sentences, local pronunciations, and even drawings for a better understanding of some of them. The author also included folkloric elements in his work by describing some traditions, beliefs, details of clothing and dress, and children’s games specific to the region. On the other hand, he discussed the grammatical features and verb conjugations of this region under a separate heading. The work was created by using the data collection method in today’s dialect studies, and the words in the relevant dialect were explained with their explanations and sometimes their contexts in the sentence. In addition, the fact that it also gives verb conjugations is significant in terms of preserving the linguistic data obtained in pioneering studies.

The dialects of Oghuz Turkish, which have existed in Anatolia since the 13th century, have continued to be spoken in different regions of Anatolia over the centuries. The Ottoman Empire determined the standard dialect of Turkish, which is its official language, as Istanbul Turkish and Classical Turkish Literature was formed around this dialect. Other dialect groups, on the other hand, continued their existence in this historical process, continued to be used in

different regions of Anatolia and the Balkans, and were less exposed to external factors. Turkish folklore and accordingly dialect studies started in Turkey in later periods than in Europe. Following the proclamation of the Republic, compilation activities were initiated in many parts of Anatolia with the efforts of the Language Revolution to simplify and enrich the Turkish language, the policies of the Turkish Language Research Society, and the contributions of organizations such as Turkish Hearths and People’s House.

It can be stated that this work of Hafız Hasan Hulusi is among the pioneering studies of dialect studies in Turkey. The first initiators of dialect research in Turkey were 19th-century European linguists. The first study was carried out by Maksimov in 1867 and was followed by the studies of researchers such as Kunos, Giese, Kowalski, Räsänen, Hartmann, Bonelli, and Pisarev. All of the early dialectology studies were carried out by Western scientists. Studies in Turkey began with the establishment of the Turkish Language Research Society in the period after the proclamation of the Republic. The pioneer of Turkish dialects in the field of Turkology is Ahmet Caferoğlu and his studies date back to the 1940s. At the beginning of the 1900s, Necip Asım Yazıksız published his articles in the Hungarian magazine *Klete Szemle*, which included words from regions such as Kilis, Besni, and Erzurum. In these articles, the grammatical features of the relevant region are not emphasized, only the words specific to the region and their short meanings are given.

The work titled “Some of the Words Used in Anatolia”, which is the subject of our study, is more clear, more detailed, and more methodical than Yazıksız’s works by giving a detailed explanation of the words as well as their use in sentences. In addition, the fact that he also gives some grammatical features of the region brings Hafız Hasan Hulusi closer to today’s dialectological studies. He has given the conjugation of the modal suffixes in the modals of declaration and design according to each person and has also shown their spelling in Latin letters. In addition, he gave the positive, negative, and question forms of verb conjugations and briefly explained some of them. Hafız Hasan Hulusi paid attention to phonetic features in the spelling of words and used special signs to indicate the distinctions of some sounds. At the beginning of the work, the author showed these sounds and the special signs he used for these sounds under the heading of pronouncements, and in this respect, it is seen that attention is paid to phonetic features in the work. Therefore, it can be stated that this work is the first study prepared by a Turkish researcher according to modern criteria in terms of methodology in Turkish dialect studies.

It is not clear where Hafız Hasan Hulusi compiled this linguistic material. He does not mention the name of this region anywhere in the work, but in a few places, he compares this region with Aydın province. On the other hand, the linguistic data, some specific words, and the features in the verb conjugations in the work show that the region subject to the study is Denizli. This situation is also explained in the conclusion section of the study with its justifications. This original work, which has not been the subject of any study and has not been introduced before, will be introduced to the relevant field of science with this study.

Giriş

Ağız en temel anlamıyla bir dilin içerisindeki farklı konuşma biçimleri olarak tanımlanabilir. *Türkçe Sözlük*’te (URL- 1): “Belli yerleşim bölgelerine özgü, yazı dili hâline gelmemiş dil; diyalekt.” olarak açıklanan ağız terimi Korkmaz (1992:4) tarafından: “Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri.” şeklinde tanımlanmıştır. Bunların dışında ağız teriminin ne olduğuna yönelik çeşitli tanımlar (Banguoğlu, 1986: 11; Ergin, 1998: 10; Topaloğlu, 1989: 81; Yıldırım, 2002: 136) bulunmakla birlikte en kapsayıcı ve tanımlayıcı olanı Demir (2002: 114) tarafından yapılmıştır:

Aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir.

Standart dilin esas alındığı ağıza göre daha sınırlı bir bölgede, daha az kişi tarafından konuşulan ağızlar standart dil kadar etkileşime açık değildir. Bu ‘muhafazakâr’ tutum ağızlardaki söz varlığının uzun yüzyıllar değişmeden korunmasını ve bazı sözcüklerin yüzyıllarca yaşamasını, aktarılmasını sağlamıştır. Bu yönüyle ağızlar art zamanlı dil çalışmalarında başvurulacak öncelikli kaynaklar hâline gelmektedir. Türk dilindeki ağız ve lehçeler hakkındaki ilk bilgileri Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Divanü Lügati’t- Türk* adlı eserden öğrenmekteyiz. Oğuz lehçesinin Anadolu’da konuşma dili olarak kullanılmasını takiben 13. yüzyılda bir yazı dili hâline gelmesiyle bu lehçenin söz varlığı da takip edilebilir hâle gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan bazı eserlerde ağız özelliklerinin eserlere yansımış olduğu bilinmektedir. Bu dönemde telif ve tercüme eserler yazan müellifler standart bir yazı dili oluşturulamadığı için kendi bildiği ağızı az da olsa eserlerinde kullanmıştır. Diğer taraftan Anadolu’ya gelen Oğuzların farklı boylardan oluşması da ağız konusunun bir başka boyutudur. Boyların kendilerine özgü ağızları olup olmadığı Korkmaz (1971), Karahan (2006), Gülsevin (2010) gibi araştırmacılar tarafından ele alınan ve tartışılan bir başka konudur.

Ağız çalışmaları önce Batı bilim dünyasında başlamış olup Almanlar ve Fransızlar bu işin öncüleri olmuşlardır. Almanlar 1876 yılında “Alman Dil Atlası”, Fransızlar 1902 yılında “Fransız Dil Atlası” yayınlamaya başladılar (Adıgüzel, 2013: 388). Anadolu’daki Türkçe ile ilgili ilk çalışmalar genellikle devletin başkenti ve kültür merkezi İstanbul ile sınırlı kalmış olup genel itibarıyla yabancıların işini kolaylaştırarak iletişim kurmalarını sağlayacak sözcük, kalıp ifadeler ve cümleleri içeren eserlerdir. İnce ve Akça (2017), Yağmur (2014 ve 2016) ve Özer’in (2021) çalışmaları yabancıların Latin harfli Türkçe malzemeleri topladıkları bu eserler hakkında bilgiler vermektedir. Anadolu’da kullanılan yerel konuşma biçimlerini esas alan ilk çalışma ise 1867 tarihli “*Opit izsledovaniya tyurskih dialektov v Hudavendigyre i Karamanii*” eser olup Maksimov tarafından yazılmıştır. İ. Kunos, Giese, Kowalski, Räsänen, Hartmann, Bonelli, Pisarev gibi Batılı ilim insanları Anadolu ağızları hakkında çeşitli yayınlar yapmışlardır. Halk bilimi alanıyla başlayan derleme çalışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir hız kazanmış, 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçişte ise, tamamen kurumlaşmış, “evrenselleşmiş” ve dünya kültürlerine önemli katkılar yapabilecek bir seviyeye ulaşmıştır (Ekici, 2004: 14). Türkiye Türkçesi ile ilgili ilk çalışmalar yabancılar tarafından yapılmış, Türk ilim insanlarının çalışmaları bunlardan sonraki dönemlerde başlamıştır. Korkmaz’a göre (2000:7) Türkiye’de ilk kez halk ağızlarından söz derleme işini o zamanki Maarif Bakanlığının Hars müdürlüğünü yapan Besim Atalay

başlatmıştır. Daha sonra Dil Encümeninin yürüttüğü derleme çalışmaları 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla hız kazanmış ve Dil Devrimi sürecinde bu çalışmalar başlıca konulardan biri hâline gelmiştir. Dilde sadeleşme ve öze dönüş politikalarının bizzat devlet eliyle ve Atatürk’ün talimatlarıyla yürütüldüğü bu dönemde Anadolu’nun her yerinden öğretmenler, memurlar ve uzman kişiler vasıtasıyla sözcükler derlenmiştir. 1933-1935 yılları arasında derlenen ve 153.504 fişe dayanan “*Derleme Dergisi*” 1939-1957 yılları arasında beş cilt hâlinde yayınlanmıştır (Korkmaz, 2000: 9).

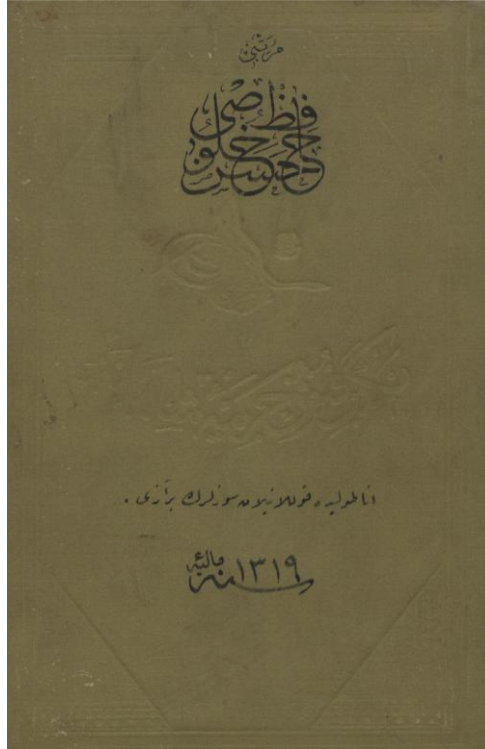
Anadolu ağızlarının Türkiye Türkolojisi tarafından ele alınması Ahmet Caferoğlu ile başlatılır. Caferoğlu 1940 yılında yayınladığı “*Anadolu Dialectolojisi Üzerine Malzeme I*” adlı eseri Anadolu ağızları üzerinde yapılmış ilk ciddi derleme çalışması olarak kabul edilir. Türkoloji’de 1940 öncesi yabancı araştırmacıların derleme çalışmaları, 1940 sonrası ise Türk araştırmacıların derleme çalışmaları olarak tasnif edilir. Caferoğlu devam eden çalışmalarında Anadolu’nun Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Denizli, Kayseri, Gaziantep, Yozgat, Kırşehir, Ordu, Giresun, Trabzon gibi 23 ayrı bölgeden dil malzemesi toplamış ve 11 ciltlik bir külliyat ortaya koymuştur. Bu zengin dil malzemelerini içeren Caferoğlu’nun metinleri Anadolu diyalektolojisinin en önemli verileri olarak her zaman başvuru ana kaynakların başında yer almaya devam etmektedir (Akar, 2006: 39). Caferoğlu öncesi halk ağzına yönelik çalışmalardan ziyade halk kültürü sözlü ürünlerinin derleme çalışmaları göze çarpar. 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi’nin iktidara gelmesiyle hız ve resmiyet kazanan Türkçülük hareketleri, en önemli varlık alanlarından biri olarak “folklor” disiplininin sözel ürünleri olan “halk edebiyatı”nı görmüş ve kültürel Türkçülük faaliyetlerinin temelinde halkın kültürünü gören bir paradigmayı yerleştirmişti (Oğuz, 2008: 23). 1940’tan sonra Türkiye Türkolojisinde Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmalar artarak devam etmiş, bu konuda pek çok yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış; kitap, makale ve bildiriler yayınlanmıştır. Bu kapsamlı çalışmalar Gülensoy ve Alkaya (2011), Asıl (2021), Erenbaş Pehlivan (2023) gibi araştırmacılar tarafından bibliyografya temelli yayınlarda bir araya getirilmiştir.

“Anadolu’da Kullanılan Sözlerin Birazı” Adlı Çalışma Hakkında Genel Bilgiler

Bu eser bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde NEKTY00941 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Kitabın sırt kısmında ayrıca T 941 numarası yer almaktadır. Eserin yazarı Hafız Hasan Hulusi olup yazım tarihi H. 1319/M. 1901’dir. Eser 114 varak, sayfa ölçüleri 155×42 mm.’dir. Rika yazı türüyle el yazısıyla yazılmış olan eserde sayfalarındaki satır sayısı düzensizdir. İnternet üzerinden genel erişime açılan esere <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty00941.pdf> bağlantısından ulaşım sağlanmaktadır.

Eserin kapağının üst kısmında süslü nesihle “mürettibi hâfız hasan hulûsî” yazısı yer alır. Bunun altında bir tuğra onun altında da kabartma biçiminde “mekteb-i fûn-ı harbiyye-i şâhâne” bu yazının altında ise eserin adı olan “anadoluda kullanılan sözlerin birazı” yazısı bulunmaktadır. En altta ise eserin yazılma tarihi olan H. 1319 tarihi vardır. Kapaktan sonraki ilk sayfada “edebiyat kütüphanesi 941” ve “anadoluda kullanılan sözlerin birazı” yazmakta olup bunların altında yeni harfli “İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi” kaşesi vardır.

Eserin 2a varlığında “zammeler” başlığı altında “zamme-i memdüde, zamme-i maşşüre, zamme-i meşhame ve zamme-i mebsûte”ye karşılık gelen ünlüler gösterilmiş, bunlarla beraber “kesre’-i şakîle” nin gösterildiği Kiril harfleri verilmiştir. Fiillerle ilgili örneklerin 38. sayfadan itibaren başladığı ve derlenen sözcüklerin alfabetik olarak verildiği belirtilmiştir. 2b varlığında ise müellifin “başlangıç” başlığı altında “h. hulûsî” imzasıyla “üstâd-ı fażiletmendimiz” olarak hitap ettiği bir şahsa yazdığı 16 satırlık bir yazı bulunmaktadır. Besmele ile başlayan bu yazının sol üst köşesinde eski harflerle üzerinde “dâr’ül-fünûn edebiyât fâkültesi kütüphânesi” yazan bir mühür vardır. Eserin bundan sonraki kısımları sayfaları numaralanmış bir şekilde alfabetik olarak yazılmış sözcükleri içerir.

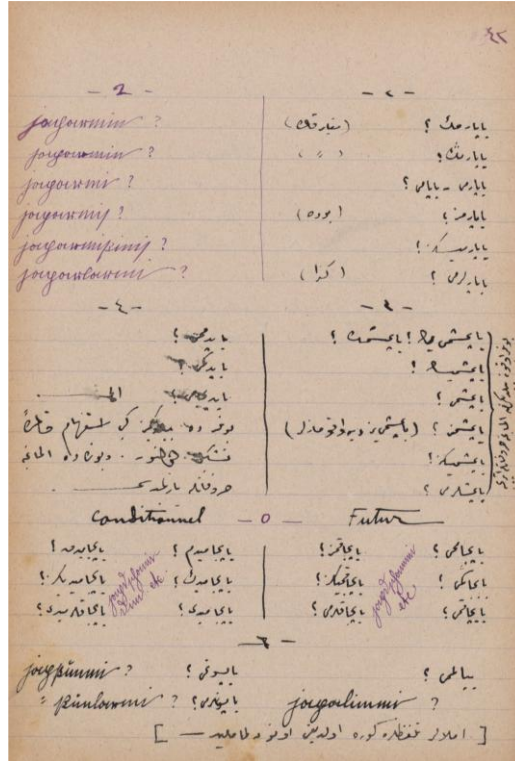

Fotoğraf- 1: Kitabın Kapağı

Müellif Hafız Hasan Hulusi 103 sözcük kaydetmiş bunlardan “oysa/oysan, dikelmek/dinelmek, kızıl is/yanar günler, yumak/yunmak” sözcüklerinin ikili biçimlerini “kendir” sözcüğünün de “çötene” kullanımını vermiştir. Bu sözcükler de dahil edildiğinde 108 sözcüğün bu bölge ağzından derlendiği görülür. Bu çalışmayı orijinal kılan yönlerden biri ise müellifin 38. sayfadan itibaren kip eklerini bildirme ve tasarlama kipleri olarak ayırarak her bir şahsa göre fiil çekimlerini vermesidir. Fiil çekimlerinin olumlu, olumsuz ve soru biçimlerinin de çekimlerini vermiş, bunlardan bazılarını kısaca açıklamıştır. Hafız Hasan Hulusi’nin çalışması Türk bir araştırmacı tarafından hem yerel kaynaklardan doğrudan sözcük derleme hem de yöre ağzının gramer özelliklerini vermesi yönüyle diyalektoloji çalışmalarında bir ilki teşkil etmektedir.

Korkmaz’ın (1976: 143) “yabancı araştırmacılar dönemi” olarak nitelendirdiği 1940 öncesi dönemde Türk araştırmacıların çalışmaları istisnai durum oluşturmaktadır. 1942 yılında Sadeddin Buluç tarafından hazırlanan “*Anadolu Ağzları Bibliyografyası*” adlı çalışma o tarihe kadar yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan ağız çalışmaları hakkında derli toplu bir

kaynakça niteliğindedir. Bu bibliyografyada Türk araştırmacılar tarafından yapılan en erken çalışma Balhasanoğlu ve Balkanoğlu müstear isimleriyle yazılmış: Balkanoğlu, Dialecte turc de Kilis, KSz. (1902), III, s. 261-273., Balkanoğlu, Dialecte de Behesni, KSz. (1903), IV, 1., Balhasanoğlu, Dialecte turc d’Erzerum, KSz. (1904), V, 1. s. 126-130. adlı yazılardır. Balhasanoğlu ve Balkanoğlu isimlerini kullanan bu Türk araştırmacı İstanbul Darülfünununda Türkoloji bölümünü kuran ve Türk Dili Tarihi kürsüsünün ilk profesörü kabul edilen Necip Asım Yazıksız’dır (Böler, 2009: 199). Yazıksız’ın bu çalışmalarından sonra Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte farklı bölgelerle ilgili yazılmış Ergun (1926), Bahadırlioğlu (1927), Fındıkoğlu (1928), Avni (1928), Aksoy (1933) gibi folklorik ve diyalektolojik çalışmalar ilkler arasındadır. Görüldüğü üzere Osmanlı dönemi diyalektoloji çalışmalarının ilkinin 1902, 1903, 1904 yıllarında Necip Asım Yazıksız’ın kaleme aldığı söylenebilir. Bir diğer bibliyografya çalışma ise Kayahan Erimer tarafından 1970 yılında “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*” adıyla yayınlanan çalışmadır. Tuncer Gülensoy da 1981 yılında “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası*” adlı eseri yayınlamıştır. Gerek Buluç’un gerek Erimer’in ve gerekse Gülensoy’un bibliyografya denemelerinde Hafız Hasan Hulusi tarafından 1901 yılında yapılan bu derleme ve gramer çalışması bulunmamaktadır.

Fotoğraf- 2: Eserin Gramer Çalışmasıyla İlgili 42. Sayfası

Müellifin Kimliği

“Anadolu’da Kullanılan Sözlerin Birazı” adlı çalışmayı hazırlayan Hafız Hasan Hulusi hakkında maalesef çok sınırlı bilgi vardır. Osmanlı Arşivleri uzmanı, tarihle ilgili yazılar yazan Sinan Çuluk söz konusu eserle ilgili yazdığı bir yazısında onun meşhur talik ustası Hattat Hulusi Efendi olabileceğini zannetmiş fakat metnin çok kötü yazısını dikkate alarak bu düşüncesinden

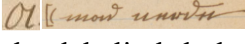
vazgeçtiğini ifade etmiştir (URL- 2). Hafız Hasan Hulusi hakkında tek bilgi kaynağı yine onun eseridir. Hem eserin giriş kısmında kendi imzasıyla kaleme aldığı yazı hem de eserin genelinde izlediği metod onun hakkında fikir sahibi olmayı sağlayan unsurlardır.

Eserin giriş bölümündeki yazıda Hafız Hasan Hulusi bu çalışmayı “üstâd-ı faziletmendimiz” dediği bir şahsın isteği üzerine hazırladığını belirtir. Müellif birkaç yıllık okumanın verdiği istek ve üstad dediği bu kişinin emri üzerine böyle bir işe girişmiştir. Üstad dediği bu şahsın devam eden cümlelerden anlaşıldığı üzere bir “lüğatnüvis” olabileceği akla gelmektedir. Müellif Anadolu’dan derlediği bu sözcükleri muhtemelen görev gereği bulunduğu bir bölgeden derlemiş olmalıdır. Üstad denilen kişinin bu doğrultuda bir isteği olması, Hafız Hasan Hulusi’ye böyle bir görev vermiş olması o kişinin dil üzerine çalışan, sözlükçülükle uğraşan biri olması gerektiğini gösterir. Bu yörenin neresi olduğuna dair görüşler eserdeki sözcük ve açıklamalardan yola çıkarak ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

Hafız Hasan Hulusi tam bir Türkçe sevdalıdır denilebilir. Giriş yazısında “Türkçemize hiçbir vakit ölmüş gözüyle bakanlardan olmadım, olamam da” ifadesi onun bu konudaki hassasiyetini gösteren en önemli delildir. O Türkçenin “ana-ata dili” olduğunun bilincinde olan bir Türkçe savunucusudur. Yazısında; Türkçe sözcüklerin kullanılmadığını, günden güne unutulduğunu yazarken millî bir bilinç göstergesiyle İslam’ı yeryüzünde yaşatmak için en çok çalışan millet olan Türklerin dilinin de iyi bir durumda olmasını istemektedir. Diğer taraftan günden güne dilimizin kullanılmamasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiş, bu durumdan ne kadar çok üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerden anlaşılabileceği üzere Hafız Hasan Hulusi tam anlamıyla Türkçe bilincine sahip, Türkçenin daha iyi yerlerde olmasını savunan, dilinin gücünün farkında olan biridir. Türkçenin rezil ve zelil olmasına asla gönlü razı olmamakla beraber, dili daha iyi yerlere taşımak adına azimle çalışan bir vatansever olduğu anlaşılmaktadır. “Hafız” ünvanını kullanması onun hafız olduğunu ve dinî bir eğitim aldığını göstermektedir. Derlediği sözcüklerin yanına Kiril harfli yazılışlarını ve bazı sözcüklerin Fransızcasını yazması; fiil çekimlerinde Latin harflerini -onun ifadesiyle Almanca hurufât- kullanması onun iyi yetişmiş biri olduğunu kanıtlar. Bu özellikleri onun hem dinî hem de ilmi bilgilere sahip olduğunu; Fransızca kesin olmakla birlikte Rusça ve Almanca gibi dilleri bildiğini gösterir. Hafız Hasan Hulusi bölge ağzından sözcükleri aldığı eğitimin bilincinde olarak kayda geçmiş olup bugün ağız araştırmalarındaki metodları da kullanmıştır. Bazı sözcüklerin daha iyi anlaşılabilmesi için örnek cümleler kullanmış, yöre ağzındaki telaffuzunu vermiş hatta bazı sözcükler için küçük çizimler yapmıştır. Bu defterin kapağında bulunan “mekteb-i fûnûn-ı harbiyye-i şâhâne” 1846 yılında Sultan Abdülmecid döneminde açılan bir askerî okuldur. Hasan Hulusi’nin bölgeye dair verdiği fiil çekimleri bilgisinin sonuna kısa bir not; notun altında imza, tarih ve “pangaltı” yazmaktadır. İstanbul/Pangaltı bu askerî okulun bir dönem hizmet binası olarak kullandığı yerlerden biridir. Dolayısıyla müellifin asker kökenli biri olduğu kesin olup defterin yazılış yerinin İstanbul olması onun bir dönem bu bölgede görev yaptığı ve bu derleme malzemesini topladığını göstermektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak Hafız Hasan Hulusi’nin bu çalışmayı Türkçeye hizmet maksadıyla ve bilinçli bir saha araştırmacısı gözüyle yapan bir askerî okul mensubu olduğu söylenebilir.

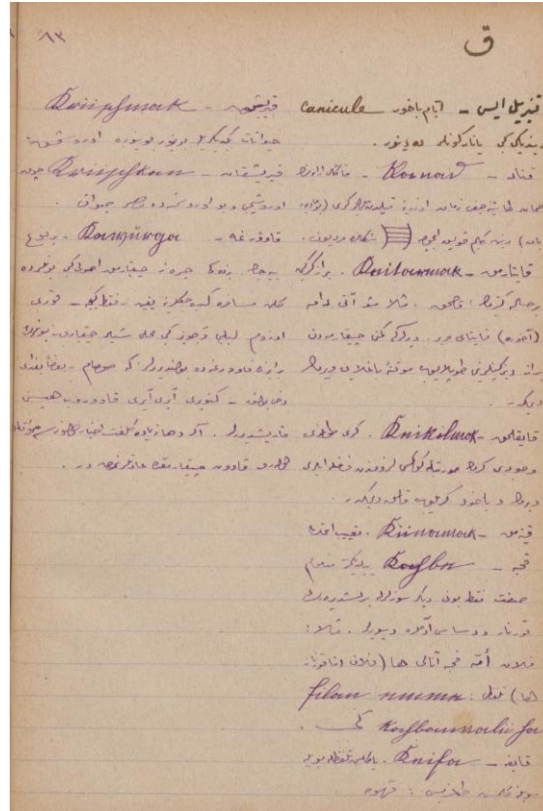
Müellifin Derleme Yöntemi ve Hazırladığı Gramer

Eserin müellifi Hafız Hasan Hulusi adını belirtmediği yöreden toplam 108 sözcüğü derlemiştir. Bu sözcükleri alfabetik sıra ile vermiş ve her bir sözcüğün açıklamasını yapmıştır. Peltek se (ث), zel (ذ), ayın (ع) gibi Türkçe sözcüklerde bulunmayan örnekler vermemiş bu sayfaları boş bırakmıştır. Eserde 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 114 ve 115. sayfalar boş bırakılmış, 92 ve 95. sayfalarda ve harfleri ile sözcük başlamayacağı belirtilerek sehven yazıldığı ifade edilmiştir.

Müellif her bir sözcüğü yazdıktan hemen sonra bu sözcüğün Kiril harfli yazımını vermiştir. Bazı sözcüklerin açıklamasını verirken o sözcüğün daha iyi anlaşılmasını sağlamak adına cümle içinde nasıl kullanıldığını yani bağlamını göstermiştir: “meşelā aḥmed nerede? [(telaffuzu: amad nerde?) - sū 'āline cevāben annacdan gelüp-baṭı! derler ki karşı alın açığı) dan gelmek halinde bulunduğunu bildirir bir edâtdır.” (sf.5) bk. benillemek, çanak, süd, kaytarmak, hindi vd. Müellif bazı sözcüklerin hem açıklamasını yapmış hem de küçük çizimler yapmıştır: kanad: kañlı arabâlarında şâman taşınacağı zamân üzerine kıldan ma' mül bir geri (bu maddeye bak) denen kilim koymak için şeklinde merdîven; gümlü: bizim çömlek dediğimiz kaptır ki gümlü derler. vd. cavabir = Fr. amande, uyku

= Fr. dodo, sayacak = Fr. le tripod gibi kimi sözcüklerin açıklamasında Fransızcalarını da yazmıştır. Hasan Hulusi sözcüklerin yazımında fonetik özelliklere de dikkat etmiş, bazı seslerin ayrımlarını belirtmek için özel işaretler kullanmıştır. Çalışmanın başında zammeler başlığı altında bu sesleri göstermiştir:

zamme-i memdüde	ذ	ou
zamme-i maḳşüre	و	u
zamme-i meḫhame	و	o
zamme-i mebsûte	و	eu

Fotoğraf- 3: Eserin 72. Sayfasında Derlenmiş Sözcük Örnekleri

Hafız Hasan Hulusi'nin bu çalışmasını önemli kılan özelliklerden biri de yöre ağzında kullanılan kiplerin çekimlerini vermesidir. 38. sayfadan 44. sayfanın başına kadar süren bu gramer verileri çalışmayı bir sözcük derleme işi olmaktan çıkarmış ve dönemi itibarıyla orijinal bir özellik katmıştır. Bu kısımda bildirme ve tasarlama kiplerinin tüm çekimleri ele alınmış, bunların olumlu, olumsuz ve soru biçimleri de gösterilmiştir. Diğer taraftan kiplerin çekimlerinin olumlu ve olumsuz biçimleri el yazısı Latin harfleri ile verilmiştir. Müellif bunları 'Almanca hurufat' olarak nitelendirmiştir.

Sonuç

Hafız Hasan Hulusi'nin 1901 yılında yaptığı bu derleme ve kısa gramer çalışmasında toplam 108 adet sözcük ele alınmıştır. Hasan Hulusi bu sözcükleri Anadolu'nun hangi yöresinden topladığını çalışmanın hiçbir yerinde belirtmemiş sadece “burada, ora, oralılar, orada” gibi ifadeler vermekle yetinmiştir: “bildiğimiz ma‘ nāya söz ise de burada şıfat olarak kullanılır”, “burada incire tatlı denildiği gibi aydın taraflarında”, “çārşāf veyāhūd ora ‘ âdetince yalnız baş örtüsü”, “zāten oralılar yerli yerine fı‘illeri söylemezler”, “orada kenevîre kendir dendiği gibi bu şehir taraflarında” gibi. Hasan Hulusi'nin derlediği sözcüklerden ve bu sözcüklerin bazılarının içerik bilgilerinden hareketle derleme yapılan bölgenin Güneybatı Anadolu olduğu söylenebilir. Sözcüklerden hareketle bölgede tarım ve hayvancılıkla meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Tarım ürünlerinden bazılarına ayrıca adlar verilmesi bize bazı

ipuçları sunmaktadır. “neferne” sözcüğü bunlardan biri olup üzümün ikinci kez hasatından elde edilen küçük taneli üzüme denildiği aktarılır. Bir diğer sözcük ise “tatlı” sözcüğüdür. Bu sözcük maddesinde incire “tatlı”, Aydın taraflarında ise “balargın” denildiği aktarılmaktadır. Yine “camız” maddesinde bu hayvana Aydın ve civarında “dombay” denildiğini söyler. Bu ifadelerden hareketle derleme yapılan bölgenin en azından Aydın Merkez ilçe olmadığı bellidir. Çünkü müellif bir bakıma kendi bulunduğu bölge ile Aydın ilini birkaç defa kıyaslamıştır. Diğer taraftan müellif Güneybatı Anadolu ağızlarında görülen bir şimdiki zaman yapısı olan {-I batı}’dan bahsederken bunun -batır biçiminde kullanıldığını da söyler. Bu yapı Aydın ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman kavramını ifade etmek için kullanılan yapılardan biri olup asıl fiile getirilen {-Ip} zarf-fiil eki ile geniş zaman çekimindeki yat- yardımcı fiilinin birleşmesi sonucunda oluşur (Yapıcı, 2022: 251). Güneybatı ağızlarında şimdiki zaman gösteriminde kullanılan bu yapı hakkında müellif bunun bir edat olduğunu ve şahsa göre çekimlerinin bulunduğunu belirtir. Bu yapı bugün Muğla/Merkez, Bodrum, Yatağan, Milas, Kavaklıdere, Ula, Marmaris’in bir bölümünde görülür (Akar, 2013: 30). Ayrıca Denizli/Çal ilçesi Hançalar, Akkent, Yukarıseyit, Mahmutgazi mahallerinde de bu yapı bulunur (Kayılan, 2018: 66). Yine Denizli’nin Tavas ve Kale ilçelerinde ve Acıpayam ağızında bu çekimin “- bâ, -p batı, -p bârı, -p batır, -p bata, -y batır” şekilleri karşımıza çıkmaktadır (Biray, 2007:6). Diğer taraftan Aydın ve yöresi ağızlarında bu ekin olumsuz şekli bulunmamakla birlikte olumlu şekli de yalnızca üçüncü teklik ve çokluk şahıs çekiminde görülür (Kısa, 2018: 47). Yardımcı fiille oluşturulan bu şimdiki zaman eki şu halde sadece Aydın, Denizli ve Muğla ağızlarında görülmektedir. Akar (2006:304) pek çok tarihî ve çağdaş Türk lehçesinde kullanılan bu yapının Menteşe Bölgesi Ağızları olarak ifade ettiği Denizli, Muğla ve Aydın yöresi ağızlarında işlek biçimde kullanılmasını diğer ağız gruplarına göre en önemli yapı farklılıklarından biri ve Hazar ötesi tarihî formları koruması bakımından önemli olduğunu ifade eder. Hafız Hasan Hulusi’nin çalışmasında derlenen sözcüklerin büyük kısmı bugünkü Derleme Sözlüğü’nde yer almaktadır. Diğer taraftan Derleme Sözlüğü’ndeki bazı sözcüklerin bölge gösterimlerinde eksiklikler olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. “şöngülle, oti, ağzım, emşek, ters evi, dilerler, dürülge, tayfal, yelse-” gibi sözcükler Derleme Sözlüğü’nde yer almaz. Fakat “tayfal-” fiili “dayfal-: Bulantı duymak, bayılma derecesine gelmek, bayılmak”; “emşek” sözcüğü “meşek: Yassı taşla oynanan kaydırak oyunu”; “ters evi” sözcüğü “tersefe: Kağnıda gübre taşımaya yarayan sandık”; dürülge sözcüğü “dürülgen: lahana”; “yelse-” fiili “yelsimek [yelpüme -1]: Hava alarak bozulmak, bayatlamak” biçimlerinde Derleme Sözlüğü’nde yer alır. “kırışkan” sözcüğü ise yer almakla beraber anlamı farklıdır. “öngülle, ina, benille-, pürgü, cavabir, yöneççe, tersefe, cuncuk-” sözcükleri ise sadece Denizli’nin Çal ilçesi olarak Derleme Sözlüğü’ne kaydedilmiştir. Çalışmadaki incir anlamında kullanılan “tatlı” sözcüğü Denizli/Honaz ilçesinde; “datlı” biçiminin ise Çal-Belevi’nde kullanıldığı gösterilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında gerek gramere gerekse söz varlığına ilişkin veriler bu Türkiye Diyalektolojisi açısından öncü çalışmanın Denizli yöresinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Necip Asım Yazıksız’ın 1902 yılında Kilis ağızı üzerine yaptığı Keleti Szemle’de yayınlanan çalışmadan farklı olarak Hafız Hasan Hulusi çalışmasında sözcüklerin cümle içerisinde kullanımlarını da vererek bağlamı gözetken bir derleme yapmıştır. Ayrıca çalışmada verilen kısa gramer çalışması da bu eseri ayrıca önemli kılmaktadır. Hafız Hasan Hulusi aynı zamanda yöre folkloruna ilişkin birtakım bilgileri de aktarmaktadır: “emşek” adlı çocuk oyunu, “pürgü” nün ak ve kara olmasının sosyal bir ayrıma işaret etmesi, “tenge, çelme, sıkma” gibi yöresel giyim-kuşama dair bilgi vermesi, incire adıyla hitap edilmesinin uğursuzluğuna inanılması, “kavurga” maddesinde misafir ağırlama geleneği, “kölle” sözcüğünde hem yöresel bir yiyeceği hem de bu yiyecek bağlamından oluşan adak

adama adetiyle birlikte anlatması gibi. Bu eser hem ağız malzemelerini doğru bir yöntemle derlemesi, hem gramatikal unsurları ayrıca bir başlık halinde sunması ve halkbilimine katkı sunacak öğeleri barındırması yönüyle kıymeti haiz olduğu görülür. Çalışmanın ağız ve folklor araştırmaları bakımından Türk bir araştırmacı tarafından erken sayılabilecek bir dönemde yapılması, çalışmada uygulanan metodun modern ağız araştırmalarıyla benzer yapıda olması onu önemli bir eser haline getirmektedir. Osmanlı Devleti’nin son döneminde Batılı araştırmacılara paralel olarak yerli araştırmacıların da Anadolu’nun kültürel ve dil malzemesine ilgi gösterdiği, bu malzemenin tespiti ve kayda geçirilmesi noktasında bazı çalışmalar yaptığı görülmüştür.

EK: Hafız Hasan Hulusi’nin “Anadolu’da Kullanılan Sözlerin Birazı” adlı çalışmasının çeviriyazısı

kapak sayfası

mürettibi hāfız hasan hulusī

tuğra

mekteb-i fūnūn-ı harbiyye-i şāhāne

anadoluda kullanılan sözlerin birazı

sene 1319

1b

edebiyât kütüphānesi

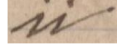
anadoluda kullanılan sözleriñ birazı

2a

zammeler:

zamme-i memdüde	دُ	ou
zamme-i maşşüre	ؤ	u
zamme-i mefḥame	و	o
zamme-i mebsûte	و	eu

kesre 'i şaḳile

ile gösterilmiştir

fî' lān numūnesi otuz sekizinci şaḥîfeden başlamışdır. ve kelimât-ı sâ'irede yalnız başladığı ḥarfe 'ā'id şaḥîfeye yazılarak – ma' ate'essüf – ḥurûf-ı hecā üzerine tezyine muvaffaḳ olundu.

2b

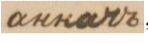
(1) bismillāḥirrahmanirrahim

(2) başlangıç

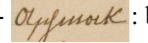
(3) birkaç yıllık okumanıñ verdiği bir istekle ve siz üstād-ı faziletmendimiziñ emirlerine (4) imtişāl maḳşadiyla toplayabildiğim şu sözleri -böyle yañlışlıklarıyla yañlış yazılış (5) ve añlatışlarıyla- taḳdime cür'et ettigimden mu'aḥze buyrulmam şanırim: (6) şu ufacık işin bile bu kadar güç olması lügatnüvisliğiñ eñ güç bir sanat (7) olduğunu benđeñize ne güzel gösterdi. bundan birkaç yıl evvel bir arkadaşım la türkçemiz, ana-ata (8) dilimiz sevgili türkçemiz için edilen bir muşāḥabede: türkçemiziñ büsbütün ölmüş bir dil olduğunu (9) bunu diriltmege çalışmak da bir mezār başında ağlamak kadar fā'idesiz olduğunu... añlattığı zamān (10) o sözler bayağı kafama girer gibi olmuştı; aman, ḥāyır!.. türkçemize hiçbir vakit ölmüş gözüyle bakanlardan (11) olmadım, olamam da... türkçemiz daḥa ölmemiş, belki silsile'-i kelimāt ḳorḳunç bir vebāya (12) tutulmuş gibi, günden güne kökü ḳurumakta... 'arap dili "lisān-ı şer'î" miz ise (13) bu şeri'ati yeryüzünde yaşatmağa eñ çok çalışan türkleriñ dili niçin iyi olmasın?!. (14) hem ana ata dili... yukarıda dediğim gibi benđeñiz sevgili dilimiziñ günden güne -kullanmamazlık (15) ḥastalığından- bittigini görerek acıyorum. bundan ötürü bırakacak yerde gittikçe istegim artıyor. (16) şu sözleri yazışımın bu meydānda - ḥāşā!- at oynatmak istediğim değil ancak sırası (17) geldi de yazıldı. bunları büyüklerimize, siz üstādlarımıza bırakarak boynumuzun borcu olan "pādişāhım (18) çok yaşa!" du'āsiyla şu başlangıcı bitiririm.

(19) ḥ. ḥulūsi

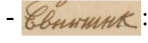
1. sayfa:

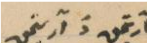
annaç - : alnıñ 'āmiyāne, muharrefi olan an ile açığı sözünden mürekkebe (alın açığı) olup karşı ma' nāsına müsta' meldir. annacıñdan geliyor. gibi.

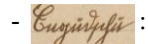
emenmek - : emek vermek emek şarf etmek demek olup (filān yere kadar emendim) denip maḥall-i mezkūra kadar giderek boşuna dönmek ma' nāsınadır.

aşmak - : bildigimiz aşmak; dağ aşmak; gurūba inmek; gün aşdı.

ergen - : kızılıç (meyvesidir).

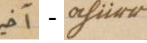
ebermek - : getirmek.

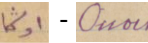
arıtmaç ve arınmaç : taḥhīr ve taṭahhur (yalnız maddesi)

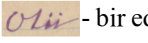
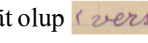
engücü - : eñ nihāyet ma' nāsına olsa gerek: meşelā [engücü asker ('asker) oluceñ (olacaksın) ne ğacıyoñ (kaçıyorsun)] diye bir firārīye diyor.

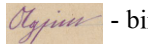
öngülle - öyle: öngülle yapma.

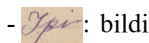
şöngülle - şöyle: şöngülle etme.

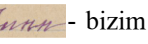
aḥur [aḥur] - : ma' lūm ḥayvānāta maḥşūş maḥalden başkā; yine ḥayvānātı şulamağa maḥşūş yalaqlara (şavaqlara) da aḥur derler.

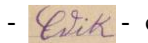
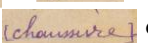
oñarmak - : bozuk bir şey'i ta' mīr etmek, düzeltmek. ḥāl-i intizāma koymak demek olur. ihtimāl ki arma ma' nāsına ongun sözü de bu maşdardan müştak olsa gerekdir; çünkü o da düzeltilmiş oñarılmış, oñmuş direk olan ongun ismiyle mevsümdür.

oti - : bir edāt olup doğru, üzeri ma' nāsına kullanılır. aḫşām oti: aḫşām üzeri, aḫşāma doğru ma' nāsınadır.

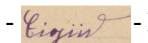
ağzım - : bir ağzım: bir loḫma

is - : bildigimiz dumandan ḥāşıl olan siyāhlığa is ve 'el'ān tütmeke bulunan dumana da is derler ki (kızıl is) ta' bīri buradan gelir: çünkü yazın ḥarāretten arāzīde 'ādetā bir ihtizāz bir şey' çıktığı görünür gibi olur.

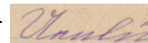
ina - : bizim a, aña edāt-ı ta' accūb maḥāmında kullanılır ve ana yaḥūd çok mūcib-i ta' accūb olduğuna göre nihāyetdeki nūnu -fethā olarak- uzun veyā kışa telaffuz ederler. ba' zen nūnı teşdīd de ederler.

edik - : çocuklarıñ ya' nī küçükleriñ - bizim pātik dememiz kabīlinden - giydikleri kınduralara da ıtlāk olunur.

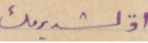
2

aygıd - : kesre 'i şakīle ile [zaten anuñ içün iki ye ile yazılmışdır] ālāt ve edevāt ma' nāsına meşelā: taşçı aygıdı denince taşçı avādānlığı ālāt ve edevātı añaşılır.

ünlemek   birini bağırarak - az veyā çok sadā ile - çağırmaç.

ünlü - meşhūr nāmlı.

oysa - yāḥūd - **oysan** - *Oysan-pun* şüphesiz, belki bi't-ṭabi' ma'nāsına bir kayd meşelâ birisiniñ filân yerden gelmesine intizâr olunup onlar da filân sa'atte hareket muḳarrer olsa: aḥmed filân yerden çıkdı mı ki? ya'nî 'acabâ aḥmed filân yerden hareket etti mi? sözüne cevâben oysan çıkmışdır derler ki şüphesiz çıkmıştır. ma'nāsına mutazammın olur.

üleştirmek - *Uleyştiyurmak*: tevzi', taḳsim etmek, dağıtmak.

emşek - *Emşek*: bizim kaydırak - dediğimiz taşla bir yere maḥşûş konmuş taş urabilen bekleyeni peşinden koşdurarak kendisi de taş alıp maḥâline geçe – oyunu ki orada emşek denir.

ocağ - *Oşşoçak*: ma'lûm şey faḳaṭ bunlar bâcâyâ da 'ale's-seviye ocağ deyip bunu şu ma'nâda eñ çok kullanırlar. maḳâm-ı du'â ve laṭife ya'nî bizim hây allah müsteḥâkıñı versin -faḳaṭ beddu'â değıl-sözü karşılık olarak hây ocağı tütesi vâyi! derler ve beddu'â ma'nāsına olursa ocağıñ sönsün derler.

5. sayfa:

baṭı - *Loḍii*: ma'nâ-yı ḥaḳîḳîsi, ġarb tarafı, mağrib ma'nāsına müsta'meldir; faḳaṭ bunu bir edat gibi ḳabûl etmişler ki şu maḥalde isti'mâl olunur. meşelâ aḥmed nerede? [(telaffuzu: amad nerde?) -] *amad nerde* sū'âline cevâben annacdan gelüp-baṭı! derler ki karşı alın açığı) dan gelmek ḥalinde bulunduğunu bildirir bir edâtdır. *amad nerde gelib baṭı* telaffuz olunur.

buymak - *Lojmur*: doñmak yalnız insân ḥaḳḳında müsta'meldir: şovukdan buydum.

bâlâdaki baṭı kelimesine 'ilâve: - baṭı kelimesi fi'lindeki şaḥşa göre taḥallûf eder. ve bu baṭı sözünü ba'zıları (baṭır) da derler: meşelâ gelmek maddesiyle birleştirelim: gelüpbaṭırım - gelüpbaṭırsıñ - gelüpbaṭır yaḥūd [baṭı] - gelüpbaṭırız, gelüpbaṭırsıñız, gelüpbaṭırlar yaḥūd [baṭırlar].

benillemek - *Loñillamur*: biriñin añsızın ḳorkutması üzerine birden ḥâşıl olan şaşkınlıkla birlikte, ḳorḳu. bu da uyanık ve uyḳuda olduğuna göredir; faḳaṭ aşıl uyurken añsızın ḳorḳutulmak şüretiyle veyaḥūd kendi kendine ḳorḳunç rü'yâ görerek -çocukdaki- ḳorḳu ve şaşkınlık: ne yaptıñ çocuk benilledi. gibi bülük - *Loñlur* [çocuk lisânında] ḳazıb, âlet-i tenâsül, rıclıyyet. frânsızların çocuk lisânında uyḳuya dedikleri gibi.

9. sayfa:

pürgü - *Püröçü*: örtü 'ez-cümle ḳadınların tesettür içün örtündükleri çârşâf veyâḥūd ora 'âdetince yalnız baş örtüsü. ekşeriya taşralı değılim ma'nāsına ḳadınlar ḳara pürgülü değılim ve yerli olduğunu añlatmak içün aḳ pürgülü dirler; zirâ oralılar ekşeriya beyâz çârşâf -faḳaṭ isti'mâl iden taḳı- kullanırlar.

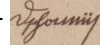
13. sayfa:

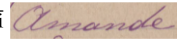
tenge - *Tunçun*: orada müsta'mel lügât-ı ġaribeden biri de bu ki bunu aşıl onlarca mükellef, müzeyyen şalvâra 'alem olarak kullanırlar. kısmen şalvâr da derler: faḳaṭ aşıl maḥallî dilinde şu sözle ıtlakı muracciḥdir: faḳaṭ yukarda dendiği gibi ââyet büyük ve mükellef olmak üzere.

tülû ṭombak - *Tülû ṭombak*: diğér tuḥaf bir söz de şudur. şeftâlî (meyveden) ma'nāsına.

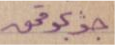
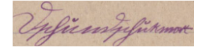
ters evi - *Turp nemi*: ḳañlı arabaları üzerine gübre taşımaya maḥşûş menşûr mişâl-i ḥâtem şeklinde ve bir ye's zıl'-ı mücessemiyle ḳañlı üzerine maḥşûş yerine ḳonur ve kullanılır; çünkü bununla gübre taşındığı gibi şamân taşımak içün [geri] bu maddeye baḳ çalı ve emşâli şeyler içün yalnız ḳanad direkleri merdiven gibi şeyler ḳonur. soñra taş gibi şey nakl içün doğrudan ârâba üzerine dögen taḥtası gibi bir şey ḳorlar.

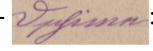
21. sayfa:

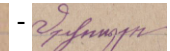
cāmız - : hayvân ehlinde mandâ. aydın ve civârında dombay dedikleri gibi ba'zı taraflarda dahâ başka isimler verilmektedir.

cavâbir - : bâdem ya'nî ma' nâsına.

cinci - : çocukların oynadıkları -ma'lûm- zıp tıb, yuvarlak taşları; fakat muntazam olanlarına ya'nî derme çatma değil mahşûşan i' mâl olunmuş olarak satılan câmeye ve envâ'ına itlâk olunur.

cuncukmak   : hayvânın birçok zamân tavlada beslenmesinden dışarı çıkarılmasından mütevellid haşârlılık yapması.

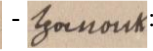
cime - : çizme, ayağa giyilen konçlu ma'lûm kundura.

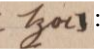
cevze - : bildigimiz kahve pişirmege mahşûş şey. cevze.

25. sayfa:

çul - : ma'lûm hayvâna urulan şeyden mâ'adâ bi'l-haşşa kıldan ma'mûl olan kilimlere itlâk olunur. odanın çulunu kirlettiği gibi ki odanın kilimini berbâd ettiğ demektir.

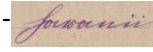
çelme - : anadolu delikanlılarının ve genç kızlarının kaşlarının üzerine, bir şüret-i muntazamada, şardıkları çeyiz.

çanak - : tabâk, kâse vesâ'ireniñ kâffesine -içerisine yemek konacak dolduktan sonra- çanak tesmiye ederler. bir çanak süd gibi ki bir kâse demektir.

ça - : tâ, degin ma' nâsına bir edâttır: ça ora gitdim (ta oraya kadar gitdim) ça....a gitdim (...a degin gitdim) gibi.

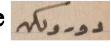
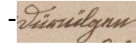
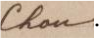
29. sayfa:

hânây - : yalnız zemîn katından ya'nî bir katdan 'ibâret olmayan yüksek eve denir eger bir kat olursa yer ev derler.

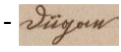
hârânı - : bildigimiz yemek tabhâ mahşûş tencere toprak veyâ ma'den olsun her ikisine ale's-seviye hârânı derler.

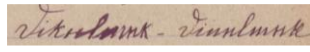
hamaz evi - : kaşırğa.

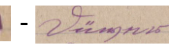
37. sayfa:

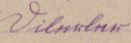
dürülge - : ma'lûm nebât. .

dayı : bildigimiz ma'nâya söz ise de burada şıfat olarak kullanılır. hem de mâddiyât ve maneviyâtta kullanılır. meşelâ: [pek dayı] 'aynı zamânda hem ma'nen hem mâddeten güzel ma' nâsına gelir ki ma'nen olursa hûsn-i hulkla mu'taşıf, mâddeten olursa la'tifü'l-manzar, zârîf ma' nâsınadır.

dıgan - : tâva, bildigimiz içerisinde yemek pişen tâva.

dîñelmek -yâhûd- **dikelmek** - telaffuz: : her ikisi de ya'nî kâf-i 'arabî ve nûnî ile telaffuz olunması da câ'izdir: fakat orada meftûh olarak okurlar ki ayakta durmak ve kıyâm ma' nâsınadır.

düver - : direk.

dilerler - : dilemek maşdarının şîğâ'-i ihbâriye-i zamân hâliniñ cem'-i mütekellimye şahsınıñ müteşebbihü'l-lafzı bir söz; faķať ma'nası deġişir gećenlerde ma'nasına ya'nı birkaç kez in öñ demek.

38. sayfa:

numüne'-i taşrîf-i ef' âlmütâla'a: burada taşrîflerine ve telaffuzlarına göre muhtaşar bir örneġi yazılıp onlara da'ir taşrîfât aşıġıda verileceġi gibi ef'âl-i mürekkebeden fi'l-i iktidârî ve ta'cili gibi fûrû'atdan da bahş olunmuştur.

meşelâ yapmak fi'li : şûret-i ihbâriye

(1) zamân-ı hâl

yapıyom – yapıyoñ, yapıyoz

yapıyoñ, yapıyoñuz

yapıyo, yapıyolar

(2) muzâri'

yaparım – yaparın, yaparız

yaparsın, yaparsınız - yapāsınız

yapar – yapā, yaparlar- yapālar

(3) mâzi-yi nâkil

yapmışım – yapmışın, yapmışız

yapmışsın, yapmışsınız

yapmış, yapmışlar

(4) mâzi-yi şuhûdî

yapdım, yapdık

yapdın, yapdınız

yapdı, yapdılar

(5) şûret-i şartîye

yapcādım – yapcādın } yapacaķtım

yapcādın ilh

yapcādı

yapcādık

yapcādınız

yapcādılar

6a şûret-i emriye

(6b) hâzır:

yapā

yapalım (ta' bir-i ġā'ib yok)

yapın

(6c) ġā'ib:

yapsun

yapsunlar

39. sayfa:

şûret-i inşā' iye

(7) zamân-ı hâl

ki yapayım – yapayın, ki yapalım – yapalın

ki yapasın, ki yapın

ki yapā, ki yapālar

(8) mâzî

ki yapaydım- yapaydın, ki yapaydık

ki yapaydın, yapaydınız

ki yapaydı, yapālardı, yapaydılar

-evvelce söylendiġi gibi uzun uzadıya fûrû'a – ki zâten oralılar yerli yerine fi'illeri söylemezler ki – girmişlerdi. yalnız şöyle 'amel-i şûrette cedvel yapılp ya'nı numünede bizim sözlere muhâlif yerleri işâret ederek ve kısmen lâzım gelenlere da'ir biraz ma'lûmât verilmekle iktifâ olacaķtır.

< (yukarıdaki numüneniñ ma'zî olarak taşrîhi) >

şûret-i ihbâriye

zamân-ı hâl

ya'nı bizimki gibi ise de yalnız müşbet hâlde görüldüġü vechile re harflerini hâzif ederler. o hâlde: yapıyom – yapıyoñ, yapıyo ... gibi vaķā-i 'aliyyü'l-vāķî.

muzâri'

kezā bunuñ da farkı müşbet hālinde görüldüğü kadar olup hālât-ı sâ' iresi қа' ideten teşkîl olunmaktadır yalnız (yapmayız) yerine (yapmarız) derler.

-3-

bunlarda tıbbkî bildigimiz gibi muzarraftır.

-5-

bildigimiz gibi yalnız telaffuz başka: yapıbadım ilh. gibi

-7-

bu sefer bildigimiz gibi faķať nefer için gelen mim 'ādetā kesre'-i şaķîl ile ya' nî yapmayıyñ

jijim

gibi telaffuz olunur.

-8-

bu da 7 numroda söyledildiği gibi kâ'ideye tâbi'dir ve öylece telaffuz lâzımdır: (yapmiyeydim) gibi

jaymijjirim

40. sayfa:

geçen iki – müşbet ve menfi- numüneniñ telaffuzun gösterir:

müşbet olarak

-1-

jaygijom (om)
jaygijom (jajgijopim)
jajgijo ... etc.

-2-

jaygouim (ouim)
jajgouipim
jajgou ... etc.

-3-

jajgmijjim (jim)
jajgmijjipim ... etc.

-4-

jajgstim
jajgstim ... etc.

-5-

jajgstijoutim (out)
jajgstijoutim
jajgstijouti
jajgstijoutik ... etc.

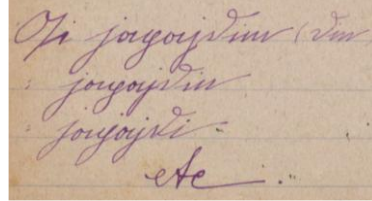
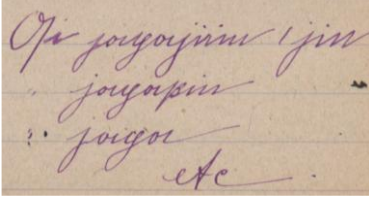
-6-

jajg ... etc.
jajg ... etc.

müstakbel zamānı yazılmadan doğrudan şüret-i şartiye geçilmiş; telaffuzu ondan anlaşılacağından ayrı gelmiştim meşelā yapcadım sözünden dālî kaldırıp yapcam deyince bi't-ṭabi' müstakbel zamānı hāşıl olur.

-7-

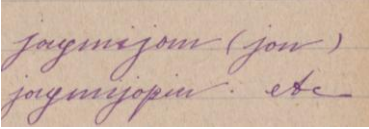
-8-

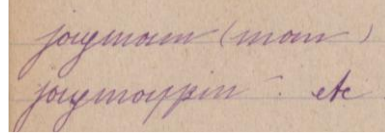
41. sayfa:

-menfi^c olarak-

-1-

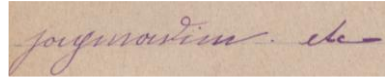
-2-

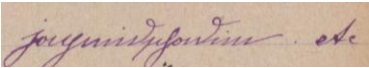
-3-

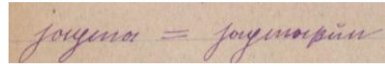
-4-

-5-

-6-

-7-

-8-

bunların almanca hürûfâtça telaffuzu (türkçe menfi) numûnesinde gösterilmekle tekrârına şarf-ı nazar olur.

‘aynı fi’ilin istifhâm olarak taşrif-i numûnesi:

-1-

yapımıyom – yapımıyon?

yapımıyoñ – yapımıyosuñ?

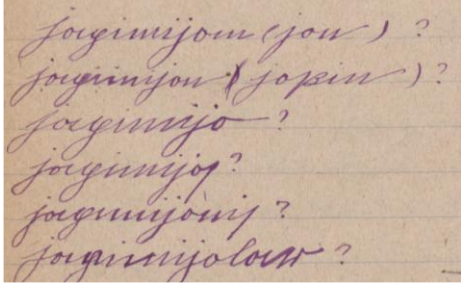
yapımıyo?

yapımıyoz?

yapımıyoñuz?

yapımıyolar?

-1-

bakılınca görülür ki ka' ideden başka bir üşülde istifhām: bunda (mı) edāt-ı istifhāmına zamīr fiilinden evvel getirmeyip yap mādde' -i aşliye kesre ' -yi nakīle ile okuyarak bunu müte' āķib mı edat-ı istifhamına kıorlar.

42. sayfa:

-2-

yaparmıñ? (muğāyir kâ' ide)

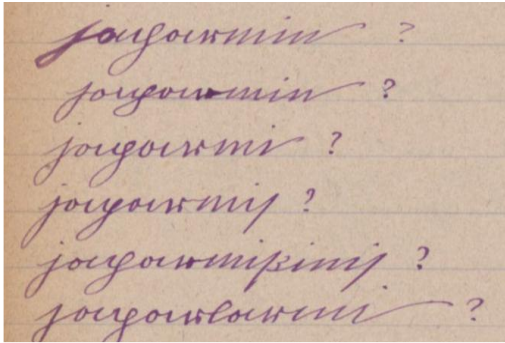
yaparmıñ? (“)

yapar mı- yapa mı?

yaparmız? (bu da)

yaparmısıñız?

yaparlar mı? (kezā)

-3-

bunlar okuyabildiğimiz almanca hūrūfātla ayrıca yazılmadı

yapmış mıyın? yapmışmıñ?

yapmış mısıñ?

yapmış mı?

yapmışmız? (yapmış mıyız ye okumazlar)

yapmış mısıñız?

yapmışlar mı?

-4-

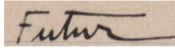
yaptım mı?

yaptıñ mı?

yaptı mı? ilh.

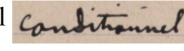
bunlar da bildiğimiz gibi istihām-ı kâ'ide teşkîl olunur. ve bunda da almanca hürufâtla yazılmadı.

futur

-5-

conditional

yapcam mı?

yapcağımız?

yapca mıydım?

yapca mıdık?

yapcañ mı?

yapcağ mısıñız?

yapca mıydıñ?

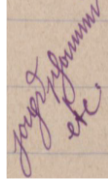
yapca mıdıñız?

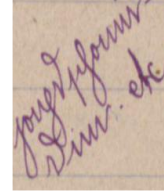
yapcağ mı?

yapcağlar mı?

yapca mıydı?

yapcağlar mıydı?

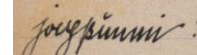

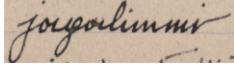
-6-

yapalım mı?

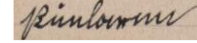
yapsın mı?

?

yapsınlar mı?

[İmlâlar telaffuzlara göre olduğu unutulmamalıdır.]

43

-7-

yapayım mı? ilh.

ta'bi bunun istihāmı olmazsa da geldiği cümle ile istihām olarak bulunur? meşelâ: istermiñ ki yapsın (neux. in qu'il fane?) sözü isteriseñ yapsın mı tağdîriniñ olduğundan yazıldı.

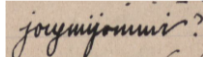
-8-

(yapa mıydım?) ya'ni yapmalı mı idim yerine söyleriz bunu nihâyete kadar yazmağa hâcet yok; zîrâ bu gibi şeyleri diğer zamânlar yerine kullanılır ve tekellüme göre her şahış istihām yapıp yerine göre o sözü söylerler.

-(yine 'aynı fi'lin istihām-ı inkârî olarak numûnesi)-

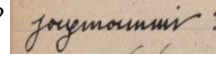
-1-

yapmıyom mu?

-2-

yapmayam mı?

ilh. bildiğimiz gibi

kezâ bu da şu şahşa göre bildiğimiz gibi

-3-

yapmamış mıyım – mışmıyıñ?

yapmamış mısıñ? ilh. bildiğimiz kâ'ide mucibince

-4-

yapmadım mı?

yapmadın mı? ilh. kezā bu da bildiğimiz geçen ānı edat

-5-

yapmacam mı? yapmacañ mı? yapmacak mı?

yapmaca mıdım? ilh.

yapmacakmız? yapmacak mısıñız? yapmacaklar mı?

Yapmadım mı? etc

şoña kadar bildiğimiz kâ'ide ile

-emir şîğası-

hāfî

ğā'ib

yapmayalım mı?

yapsın mı? yapsınlar mı?

44. sayfa:

fî'illere numûne cetveliniñ bidāyetinde ba'zıları hakkında kavā'id-i lāzıme serd edilecegi beyān olunmuş kavā'id-i mezkûre sırası düştükçe fî'iller aralarında zikr olunan kavā'id den 'ibāret kalmıştır; zāten fazlasına ihtiyāc his etmediği gibi iktidarımın fevkinde bulunmakla şu kâdarcıkla iktifā olunarak en nihāyet şu şahifede defterime hātıme verilmiştir.

-pangāltı- 2 şubat 1319 şālı-

h.hulûsî

56. sayfa:

süsmek *سُوسِمَك* - *Süsmek*: koyun boğa [şığır boğası] ve bu gibi boynuzuyla urışan hayvānlarıñ insānı urması.

süsngen *سُوسَنَگَن* - *Süsngen*: urucu, insānı boynuzuyla urmağa çalışan hayvānāt. meşelā şu hayvān süsgendir deyince insānı urduğı velakin kırışkan denilirse çok gavğa eden ya'nî yekdigeriyle çok uruşan ve māhir bulunan hayvāna denir.

59. sayfa:

şöngülle *شُونْگُولْلَه* - *Şöngülle*: şöyle.

şöngürde *شُونْگُورْدَه* - *Şöngürde*: şurada.

62. sayfa:

şındı *شَیْنْدِی* - *Şındı*: maķāş.

şunam *شُونْاَم* - *Şunam*: loķmā.

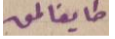
şayacak *شَايَاک* - *Şayacak*: bildiğimiz *Le tepied* şac ayak.

şıkma *شِکْمَا* - *Şıkma*: bildiğimiz giyilen mintān (nīmtēn).

şırkalamak *شِرْکَالَامِک* - *Şırkalamak*: şarşmak, şallamak.

68. sayfa:

taşlı *طَاشِلِی*: şıfat olarak kullandığımız leziz ma'nāsına olan kelime ise de burada isim olarak kullanılır: incir demektir. burada incire taşlı denildiği gibi aydın taraflarında da balargın yemiş deniyor; çünkü aşıl kelimeyi kullanmak -yalnız bu söz hakkında- onlarca musibetdendir.

taşalmak - *tašallam*: havâsızlık veyâhüd başka şüretle buñalmak.

77. sayfa:

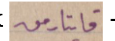
ğalan : [aşlı kalan olsa gerek] *ğalaw* - cümel-i menfideki - *ne...plus* - artık, ma'nâsına müsta'mel: ğalan ben bunu yapmam, ki; artık ben bunu işlemem, yapmam [*je ne plus plus ça*] demektir.

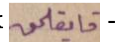
ğaga - *ğagaw*: bildigimiz söz ise de onlar bunu diğer ma'nâda söylerler ve ğaga sözü yerine ibik deyip bunu ağabeg, büyük birâder yerine söylerler. birisi ğagam geldi der ise ağabegim, büyük karındaşım geldi demek olur.

83. sayfa:

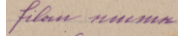
kızıl is : -eyyâm-ı bâhûr *canicule* dedikleri gibi **yanar günler** de denir.

kanad - *kanaw*: kañlı arabâlarında şâman taşınacağı zamân üzerine kıldan ma'mûl bir geri (bu maddeye bak) denin kilim koymak için şeklinde merdîven.

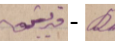
kaytarmak - *kaitarmak*: biraz gergin bir hâle getirmek, kırmak. meşelâ şu atı dama (âhûra) kaytayıver. derler ki gemini çıkarmadan biraz dizginlerini toplayıp müddeten bağlayıvermek demektir.

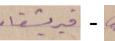
kaykılmak - *kaykilmak*: geri doğru vücûdu germek şüretiyle göğüslerimizden fazla ileri vermek veyâhüd gerilip kırmak demektir.

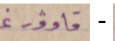
kınamak - *kinnamak*: tea'yyüb etmek.

kağbe - *kağba*: bildigimiz mezmûm şîfat fakat bunu diğer sözlerle birleştirerek kurnâz ve desâis âdemlere söylerler. meşelâ: filân emme kağbe analı hâ (filân amma kurnâz hâ) telaffuz gibi.

kâyfe - *kaife*: yañlış telaffuzla böyle söylenegelmiş doğrusu: kahve

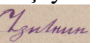
kırışmak - *kırışmak*: hayvânât yekdigeriyle boynuz boynuza uruşmak.

kırışkan - *kırışkan*: çok uruşucu ve bu uruşmada mâhir hayvân.

kavurğa - *kavurğa*: bir nev' i yiyecek bizdeki çerez çıkarmak uşûlü gibi bunlar da gelen misâfire gideceklerine yakın -fakat gece- kuru üzüm leblebi ve cevîz gibi maḥallî şeyler çıkararak bunların beraberine kavurğa da bulundurlar, ki şüşâm -ba'zen buğday daḥi bulunur- ayrı ayrı kavurup hepsini karıştırırlar. eğer daḥâ ziyâde külfet-i ihtiyâr olunursa şovukluk olarak kavun çıkarmak da 'âdetlerindendir.

86. sayfa:

kölle - *kölle*: yerlilerin ya kendileri çocukları için ve ez-cümle bir şey' adayan kimse işinin sonunda fuḳâraya öte beri vermesinden başka bi'l-ḥaṣṣâ bunu yapıp ibtidâ'î mektep çocuklarının hepsine dağıtırlar. yalnız adama için değil bir hayır işlemek için de şunu yaparlar. mürekkebi olduğu şeyler: (mısır, buğday, noḥûd) ve ba'zen şunlara muḥaṣṣıl diğer bir şey yaparlar ya'nî içerisine şunlar gibi diğer bir şey karıştırırlar. ve bunu 'âdetâ iyyice şuyunu çekmeden ateşden alıp öyle şulu şulu tuzla ekl ederler.

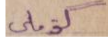
kendir - *kendir*: bildigimiz kenevîr, kuş yemi: orahlarca kuş beslemek himâye hiç 'âdet olmayıp kuşa kenevîr vermezler bil'akis kendileri bunu kavurğa (bu maddeye mürâca'at) dedikleri şey'in içerisine kırlar ve yerler. orada kenevîre kendir dendigi gibi bu şehir taraflarında da **çetene** dedikleri meşhûrdur.

89. sayfa:

gen - *Janu* : tımârsız, evvelce bakılmamış iken bi'l-âhire hâli üzere terk olunup bakılmayan meşelâ:
gen bağ, ki çok tımârsız bağ ma' nâsınadır.

gübür - *gübiru* : süprüntü.

geri - *geri* : kañlı arabasında şaman taşınacağı zamân, üzerine ve etrafına konan şu şekilde merdîven gibi kanat denen [kanad sözüne mürâca' at] şey 'iñ üzerine şamanın dökülmemesi için örtülen kıldan ma' mül kilim, çul.

gümlü - *Gimlu* : bizim çömlek dedigimiz kaptır ki gümlü derler.

92. sayfa:

şu harfde başa gelemekten naşılse sehven yazıldı.

95. sayfa:

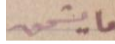
baş tarafa kâf-ı yayı olamazsa naşılse sehven buraya tertîb olunur ki şu harf konmuştur.

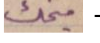
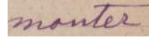
98. sayfa:

listir - *Listir* : kevgîr, süzgeç.

101. sayfa:

meci - *Mecî* : gelin olacak için dikilecek eşyâyı öteki yerine tevzî' şüretiyle parasız diktirmek uşûlü ki âksâm-ı mezkûreniñ yerine mecî ta' bir olunur.

mayışmak - *Mayışmak* : harâret veyâ sâ'ir bir sebeple 'azalarıñ reḥâveti, vücûddaki gevşeklik, ya' nî: gevşekleşmek.

minmek - *Minmek* : binmek bizim bāyı mîm ḥarfine çevirerek minmek derler.

104. sayfa:

nacab - *Nacab* : naşıl ma' nâsına ne 'aceb sözünden bozma: ne 'aceb, ne aşıl şey gibi. bir de ne yapıyorsuñ ma' nâsına **nişleyoñ!** derler ki ne işliyorsuñ, ne yapıyorsuñ demektir.

neferne - *Neferne* : garîb bir söz de şudur. bağlarda yazın üzümleri toplayıp sergi zamânı maḥşûş seelerine koyup kurutup bildigimiz kuru üzüm yaparlar soñra tekrâr ikinci bir üzüm topluyorlar ki âşıl güzel o evvelki üzümler degil 'âdetâ kuruğ gibi ve cılız oluyorlar bundan pekmez yaparlar ki şu soñraki zikr olunan üzüme neferne ıtlâk ederler.

107. sayfa:

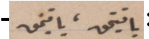
varmak - *Varmak* : gitmek. hiç bazâra vardıñ mı? hiç çârşıya gitdiñ mi? *Ette-ma-jamâi allâ ou marâhâ ?* gibi.

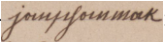
110. sayfa:

hindi - *hindi* : -el-libâs maḥal kalmamak üzere nûn ḥarfinden evvel ye 'ilâve edilir. genç kadınlarıñ başlarına örttükleri beyâz ve gri renginden işlemeleleri bulunan tûl gibi baş örtüsü. bir de *maintenant* : ma' nâsına şimdi demeyip hindi derler: hindi gitceñ mi? gibi ki şimdi gidecek misiñ? yerine kullanılır.

hangirde - *hangirde* : nerede? hangi yerde? sözünden maḥz olsa gerek!

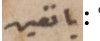
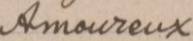
113. sayfa:

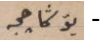
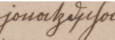
yakıtmak, yakınmak - : [ḥayvānāta] şulamak, şulanmak.

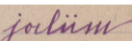
yañışanmak - : gevezelik etmek, çok söylemek.

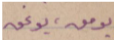
yañışak - : geveze, çok söyleyen,

yeñli : [telaffuzu: yenni] [] hafif, az dirhem çeken.

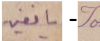
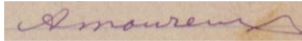
yangın : ‘aşık

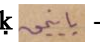
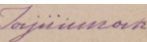
yöñeççe - : doğruca, güzelce ma‘nāsına: meşelā: şunu yöñeççe yapsaňa; yöñeççe yürü.

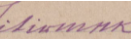
yalım - : gālibā ma‘nāsına edāttır. filān geliyor mu? su‘āle cevāben geliyo yalım! derler ki gālibā geliyor demektir.

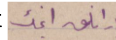
yumak, yunmak : yıkamak, yıkanmak (māddiyāta nādiren ma‘neviyāta kullanılır).

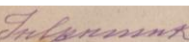
yozmak - : yoz olmak, bayağı gelmek, yadırgamak.

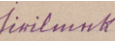
yangın - : ‘aşık

yayınmak - : bazār vesā‘irede pazar kurulduğu gün mālını teşhīr olarak sermek.

yitirmek - : zāyi‘ etmek, yitmiş. zāyi‘, gā‘ib olmak.

yarānlık etmek - : muşāḥabet, mükāleme, muḥādara etmek.

yelsemek - : rüzgār ve havā alarak meyveleriñ bozulması meşelā: elma yahūd ceviz içi yelsemiş gibi.

yırmak - : yırtılmak ma‘nāsına olup.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2013). “Dünyada Ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları Ve Yöntemler”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer*, 387 - 401.
- Akar, A. (2006). “Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/2 Fall*, 37-53.
- Akar, A. (2006). “Menteşe Bölgesi Ağızları”. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 6-7-8 Eylül. Denizli: Fakülte Kitabevi.
- Akar, A. (2013). *Muğla ve Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1933). *Gaziantep Dilinin Tetkiki*. Gaziantep: Halkevi Neşriyat.
- Asıl, E. (2021). “Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine İl Ve İlçeler Düzeyinde Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar”. *International Journal of Filologia* (6), 203-227.
- Avni, H. (1928). *Niğde ve Muhitinde Toplanmış Kelimeler*. Niğde: HBM.
- Bahadırhoğlu, O. (1927). *Kadirli Lehçesi*. Adana: HBH.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Biray, N. (2007). "Acıpayam Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Ekleri Ve Etnik Yapı İle İlişkisi". Acıpayam Sempozyumu, Denizli 1-3 Aralık 2003; *I. Acıpayam Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Denizli, 375-382.
- Böler, T. (2009). "Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (25), 15-208.
- Buluç, S. (1942). "Anadolu Ağızları Bibliyografyası". *Türkiyat Mecmuası*, 7, 327-333.
- Demir, N. (2002) "Ağz Terimi Üzerine". *Türkebilig* (4), 105-116.
- Dilâçar, A. (1971). "1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri". *TDAY Belleten*, 197-210.
- Ekici, M. (2004). "Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut". *Türklük Bilimi Araştırmaları XVI-/2004-Güz*, 13-20.
- Erenbaş P. S. (2023). Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi I-(2000-2012). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (11), 297-330.
- Erenbaş P. S. (2023). "Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi II (2013-2023)". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (13), 989-1054.
- Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınevi.
- Ergun, S. N., Mehmed F. (1926). *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı*. Konya: Konya Vilayet Matbaası.
- Erimer, K. (1970). "Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 18, 211-236.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1928). *Lehçe-i Erzurum*. Erzurum: HB.
- Gülensoy, T., Alkaya E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güler, M. (2012). "Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall, 1835- 1861.
- Gülsevin, G. (2010). Anadolu Ağızlarında Etnik (Boysal) Özellikler ve Çepni Ağızları Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (20), 139-152.
- İnce, Y., Akça, B. (2017). "Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları" *Erdem*, no. 73., 5-42.
- Karahan, L. (2006). "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili - Ağz İlişkisi". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 1/1 Summer, 1-12.
- Kartallıoğlu, Y. (2010). *Bernardo da Parigi'nin Söz Kitabı 400 Yıllık İtalyanca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kayılan, F. (2018). "Çal ve Yöresi Ağızları". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Kısa, O. (2018). "Güneybatı Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri". (Yamılanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (1971). "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 21-46.
- Korkmaz, Z. (1976). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu Ve Karşılaştığı Sorunlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 23-24, 143-172.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2000). "Türkiye'de Ağz Sözlükleri", *Türk Dili*, S. 583, 7-13.
- Oğuz, Ö. (Ed.) (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özer, S. (2021). "Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerindeki Türkçeye Konuşma Dili Bağlamında İşlevsel Bir Yaklaşım (16. - 18. yy.)". *Türkebilig*, 2021(41), 127-162.

- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- URL-1 : Güncel Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu Sözlükleri). Erişim Tarihi: 30.10.2024.
- URL- 2: Çuluk, Sinan. Türkçenin Bayraktarlarından Hafız Hasan Hulusi Efendi. (9 Ekim 2022). Erişim Tarihi: 30.10.2024. <https://sinanculuk.blogspot.com/2022/10/turkcenin-bayraktarlarindan-hafiz-hasan.html>.
- Yağmur, Ö. “Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*(4), 201-217.
- Yağmur, Ö. (2016). “Pietro Lupis Valentiano’nun İtalyanca-Türkçe Sözlüğü Üzerine (1520-1527)”. *Gazî Türkiyat* 19), 159-188.
- Yapıcı, A. İ. (2022). *Aydın Ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yıldırım, F. (2002). “Türkiye Türkçesinin Ağzları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağzları Örneği”. *Türkbilgi* (4), 136-153.